Gårde i Alslev Sogn gennem 350 år 1662-2016

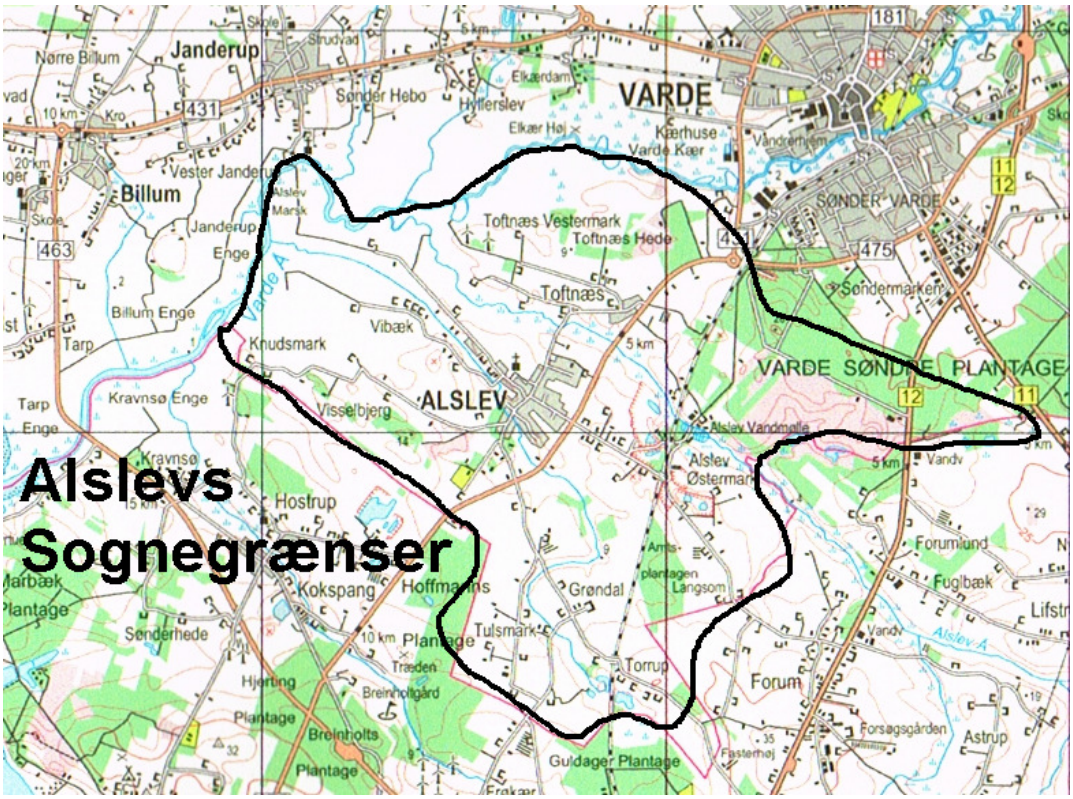

Artiklen er en gengivelse af foredraget, som blev holdt på Arkivets Dag i Alslev 2016 af Alslev Sognearkivs leder Hans Ole Villadsen.

Foredraget har jeg kaldt **Gårde i Alslev Sogn gennem 350 år 1662-2016.**

Det kunne også være kaldt: 1) **Hvem boede hvor, og hvornår**, det kunne også være 2) ”**udvikling/afvikling af landbruget i Alslev Sogn”** eller hvad med, 3) **da 1 ko kunne forsørge 1 person.**

I 1840 var der i Alslev Sogn 347 køer, 287 kvier, stude og kalve, 88 svin og 581 får, og de brødfødte en befolkning på 460 individer. Utroligt, og i dag helt uden for vor ”forståelsesramme” For øvrigt var der 109 heste, og det er der vist minimum i dag 2016.

Goddag og velkommen på arkivet i Alslev til ”arkivets dag” 2016

Emnet er ”**gårde i Alslev Sogn fra 1662 til 2016”** og beskrivelsen af og beretning om antallet og placeringen af gårdene i Alslev sogn kan fortælles og fortolkes på mange måder.

Som sædvanlig må jeg starte med at præcisere, at den fortælling som kommer nu, bliver fremlagt efter bedste overbevisning og som jeg mener, er dokumenteret, men jeg kan have fejlfortolket informationer, misforstået andet.
For arkivet er emnet yderst relevant og interessant, for frem til 1960 var det helt dominerende erhverv i Alslev landbrug og landbrugsproduktion på gårdene. Så håber jeg blot, at min udlægning af teksten vil være relevant og interessant for Jer. Eller, at I som et minimum får en fornøjelig formiddag her på sognearkivet.

Arkivet har arbejdet med emnet gårdhistorie i mange år, rigtig mange år, og arbejdet vil fortsætte i mange år endnu. Carsten Carstensen startede med at lave ejeroversigter for hver enkelt ejendom, men forud for det, var Agnes Jensen også glødende interesseret i ”hvem der boede hvor, og hvornår”
Arbejdet er fordelt mellem Elly Jessing og mig. Elly går ind i arbejdet, når informationerne er fra dokumenter med gotisk håndskrift som f. eks. kirkebøger og tingbøger Det er det ofte, når kilderne er fra før år 1900 og altid, når noget er nedskrevet før 1875. Så arkivet er yderst begunstiget af, Ellys fornemme evner til at få krøllebogstaver til at give mening, og glødende interesse for slægtsforskning.

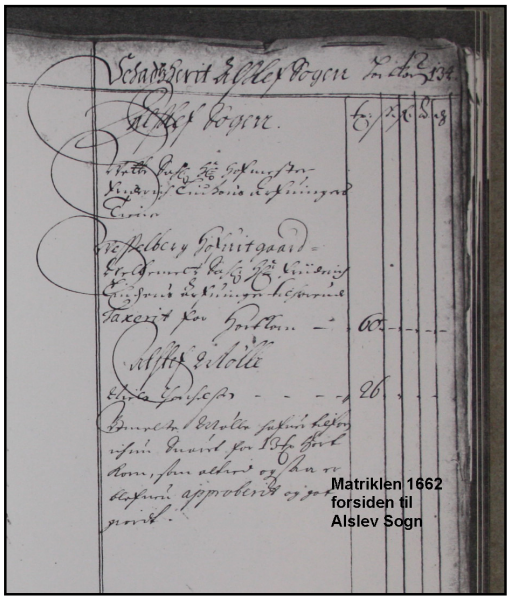
Matriklen 1662 forsiden til Alslev Sogn

Men en ting er sikket. Landbrug i dag i Alslev Sogn, har ikke den betydning for økonomien og dagligdag herude, som den havde gennem tusinde af år.

Udgangspunktet for fortællingen om gårdene i Alslev, altså det der er dokumentation for, tager sit udspring i de to matrikler, som de nye enevældige konger lavede i 1600 tallet. Først Frederik d. 3 i 1662 og så Christian d. V i 1688.

Når der allerede i 1688 - efter 26 år - kom en ny matrikel, så skyldes det, at den første viste sig uegnet til brug ved beregning af de kongelige jordskatter.

Den nye matrikel fra 1688 var brugbar i over 150 år, men så i 1840 kom der et nyt matrikelsystem. Det var ikke blot baseret på jordens bonitet, men også på det nøjagtige areal, som hver enkelt gård havde.

Der er det system, som er gældende den dag i dag. Så i 1840 blev den nye matrikel fra 1688 til gamle, og denne nye matrikel fra 1840 fungerer stadig.

De kunne også noget i gamle dag.

MEN Der har været landbrug i Alslev gennem flere tusinde år.

Gårde i forhistorisk tid. (før år 1.100)

Bondestenalderen og dermed agerbrug samt gårdetablering tager sin begyndelse omkring år 4.000 f. Kr. Altså for 6.000 år siden. Og arkæologerne finder hustomter her i Alslev, der er så gamle.

Udviklingen og udbygningen af landbruget fortsætter op gennem bronzealderen, og i slutningen af jernalderen bliver gårdene samlet i landsbyer. Dette sker omkring år 3-400 e. Kr.

Dog ikke sådan, at de i århundrede lå på samme plads. Udgravninger fra Vorbasse viser, at landsbyen i jernalderen efter 60 til 80 år flyttede til et nyt sted i nærområdet. Da cykelstien blev udgravet fandt arkæologer fra Varde Museum jernalder huse ned mod åen, så der lå måske et af de steder, hvor Alslev lå engang i jernalderen.

Med kristendommens gennembrud, og de store byggerier af stenkirker fra år 1150 til 1250 var det slut med al det der flytteri. Nu bliver landsbyerne liggende - rundt om kirken - og sognegrænserne har siden da været stabile, altså i cirka 1.000 år.

Gårde fra den første matrikel og frem til udskiftningen i 1794

Først fra år 1662 med den første matrikel har vi adgang til skriftlige kilder, der dokumenterer gårdfordelingen og ejerforholdene, og det blev endnu bedre med matriklen fra 1688.

I 1688 bestod Alslev Sogn af 37 gårde af forskellig størrelse og 10 huse (mindre landbrug) med jord.

Forud for matriklen i 1688 var alle marker blevet opmålt, og de er noteret i Jordebogen fra 1682. I Alslev sogn blev der dyrket på 1.100 tønder land eller 620 hektar. Det var jo ikke meget for sognets samlede areal var på 3.620 hektar – altså kun en 1/6 blev dyrket.

Resten lå hen primært som hede eller som udyrkelige vådområder. På dette tidspunkt var en 1/3 af Danmarks areal ikke anvendelig til landbrugsdrift, fordi de ikke var afvandet eller drænet. Jeg mener nu ikke, at det var så stor en andel vådområder i Alslev Sogn. Her var det hedearealerne, som var de dominerende uopdyrkede arealer.

Men både hedeområder, udyrket overdrev og vådområdet var en ikke uvæsentlig del af landbrugsproduktionen. De blev brugt til græsningsarealer for dyr, og så var de basis for produktion af brændsel. I ejendommenes ildsteder og bageovne blev der brugt tørv. Det kunne være lyngtørv eller mosetørv. Fra aftægtskontrakterne ved vi, at der skulle bruges over 10.000 stk. tørv pr. husstand. Med mere end 100 husstande i 1800 tallet giver det et behov på over 1

million stk. tørv for at dække sognets behov for brændsel. God arbejdslyst, der var ikke mangel på fysisk arbejde i de gode gamle dage.

De 47 ejendomme fra 1688 var fordelt over sognet på en måde, der er genkendelig i dag.

Der var en gård i Torrup, der var gård i Tulsmark, to enegårde som lå i Langsom og Damsmark. Så var der Alslev Mølle, og hovedgården Visselbjerg og vore 2 landsbyer Alslev havde 20 gårde og 3 huse, og i Toftnæs var der 11 gårde og 7 huse.

Antallet af gårde forblev uændret til 1770, men så begyndte etableringen af det moderne danske landbrugssamfund.

Landboreformer, udskiftning og udflytning 1771 til 1850

Landboreformerne startede i det små i 1755 og blev afsluttet omkring 1810.

Første tiltag i vort område var i 1771, hvor der blev udstykket 8 nye ejendomme fra Visselbjerg. Det var 6 gårde i Vibæk og de 2 bolsteder Baunen og Knudsmark.

Vibæk fortællingen er kendt stof for mange, men det er mindre kendt, at der på samme tid skete markante ændringer i antal gårde og huse i Toftnæs, men ikke i Alslev, der vedblev med at have 22 ejendomme.

I Toftnæs var der 1688 11 gårde og 7 huse. I 1769 var de blevet til 14 gårde og 4 huse og i 1794 ved udskiftningen var 3 af husene forsvundet og en mindre gård kommet til.

Der var sket det, at de 3 største gårde i forbindelse med salg fra Visselbjerg og Ribe Hospital var blevet delt, så der blev 6 i stedet for 3. Min vurdering er, at de 3 gårde, der ligger først på Sømosevej, er disse 3 nye gårde. Desuden forsvandt husene og tilbage som "hus" blev alene "smugkroen" på hjørnet af Sømosevej og Toftnæsvej.

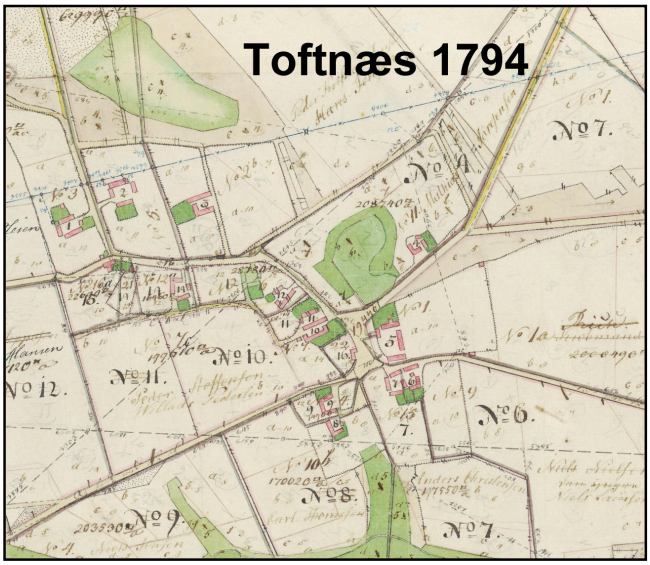

Jeg nævnte tidligere, at gårddokumentationen tog udgangspunkt i matriklerne fra 1662/1688 og 1840. Der er dog ydermere et par steder, hvor vi har lokale supplerende faktuelle informationer.

Pastor Abraham Jessen nedskrev i 1769 i kirkens **Liber Daticus** en oversigt med navn og gårdstørrelse i hartkorn over, hvad gårdene i sognet skulle svare i tiende til præstekaldet. Den oversigt har Elly transskriberet for arkivet. Desuden blev der udskiftningen af landsbyerne Alslev og Toftnæs i 1794 lavet 2 detaljerede kort, hvor der er også er anført navn på beboerne.

Der skete utrolig meget i den danske samfundsstruktur omkring år 1790. Godsejernes tidsperiode var slut Administrationssystemet blev helt omdannet. Hovedgårdsejernes administrationsopgaver blev flyttet over til en ny amtsstruktur. Der kom sognefogeder på landet, der fik politimæssige opgaver, præsten blev formand for fattigkommissioner, og sidst, men mest markant - landboreformerne gav hver bonde sit egen jord.

Udflytningen af gårdene fra de tæt sammenbyggede og brandfarlige landsbyer til en placering ude ved markerne begyndte. Samtidigt startede en opdeling af gårdene – udparcellering – så der kom flere nye gårde til, endda rigtig mange hen over de næste 150 år.

Det første geometrisk korrekte opmålte landkort over den sydvestlige del af Nørrejylland blev færdiggjort i 1804, og den viser landsbyerne og enegårdenes nøjagtige placering i landskabet. Vi fik altså det første korrekt opmålte landkort over Alslev Sogn.

Alslev var den første udflyttergård Ilsøgård. Den oprindelige gård lå, hvor Hallen nu har parkeringsplads, og så flyttede en gård fra midtbyen i Toftnæs ud mod øst. Det er Hjerting Landevej 156 også kaldet Fredensberg.

Der kom enkelte nye gårde, blandt andet i Alslev med Hjerting Landevej 130 (Ove Dinnsens gård), og Gråsten på Visselbjergvej 8.

Alslev flyttede 3 store gårde fra Kirkegade ud mod øst til deres marker. Det var 1) Aagaard, 2) Marinus Kristensens gård på Forumvej 55, og så 3) gården Forumvej 58 som Frank Leed i dag bor på.

I Torrup var der i 1688 som nævnt kun 1 gård, men der boede 3 familier på den. Senere blev den delt op i 2 lige store gårde, og senere igen blev der etableret yderligere 3 ejendomme, så strukturen, som den er i dag, med 5 ejendomme blev etableret.

I Tulsmark var der i 1688 en gård, men vist med 3 familier. Her sker der en udflytning og opdeling i 2 bolsteder og et husmandssted.

I Toftnæs flyttede 5 gårde yderligere ud fra byen. Spangbanke var den sidste, vist nok omkring 1870.

Disse ændringer var i hovedtræk, hvad der skete i tiden omkring og efter landboreformerne. Dog bør nævnes, at 2 store gård i den sydvestlige del af Alslev ved landevejen forsvandt. Mit gæt er, at byens stråtækte hus over for skolen, var stuehuset til en af disse gårde.

Det moderne landbrug 1870 til 1960

Men tiden er nu kommet frem til 1870, og etableringen af husmandssteder og meget andet tog fart - også her i Alslev.

Der blev gravet en 7 kilometer land engvandingskanal fra Alslev Mølle til Varde Å og det gav en fordobling af hø udbyttet. Der kom jernbane gennem sognet i 1874, så turen til København ikke længere tog 3 til 4 dage, men under 12 timer, og i 1885 fik sognekommunen sit eget mejeri.

Øst for jernbanen blev der etableret 2 små landejendomme. Den ene eksisterer endnu, og der bor Jens Nielsen på Forumvej 97.

Ude ved Langsom gård byggede gårdejeren en ny gård til sig selv. Det er Forumvej 124, hvor Lars Storgård bor i dag. Finansieringen af den nye gård blev til dels klaret ved, at den gamle gård med de gamle bygninger blev frasolgt sammen med den nødvendige mængde jord. Det forklarer, hvorfor den oprindelige beliggenhed, hvor Henning Andersen bor Forumvej 121, ikke har hovedmatrikelbetegnelsen, men et ”underliggende” nummer.

I Tulsmark området kom der også 3 små ejendomme. De 2 endda bygget på lejet jord fra Tulsmarkgård. Det var i 1800tallet vanskeligt at få tilladelse til frasalg af jord, men en lejekontrakt over 50 år fra 1858 til 1908 kunne etableres. Den ene af disse lejehusmandssteder er den ejendom som Preben Helt Jensen har i dag Tulsmarkvej 48. Den anden er Tulsmarkvej 10, og den tredje blev nedrevnet i begyndelsen af 1900 tallet.

Vibæk-området ændrede også karakter. Fra starten lå de 6 gårde tæt sammen på en stram linje

Udflytning af ”gård nr. 2” til Vestermarken, nu Vibækvej 43, og ”gård nr. 1” til Østermarken, nu Vibækvej nr. 7 var de mest synlige resultater. Der blev også etableret lille husmandssted ”Duehuset” på sydsiden af vejen, og ”gård nr. 6”, nu Vibækvej 36 blev flyttet nogle 200 meter mod vest, så også her blev billedet af den lille landsby ændret.

Husmandssteder i Alslev 1880 til 1954

Befolkningen på landet voksede kraftigt, og der måtte lovgives, så der kom gang i det store byggeri af husmandssteder.

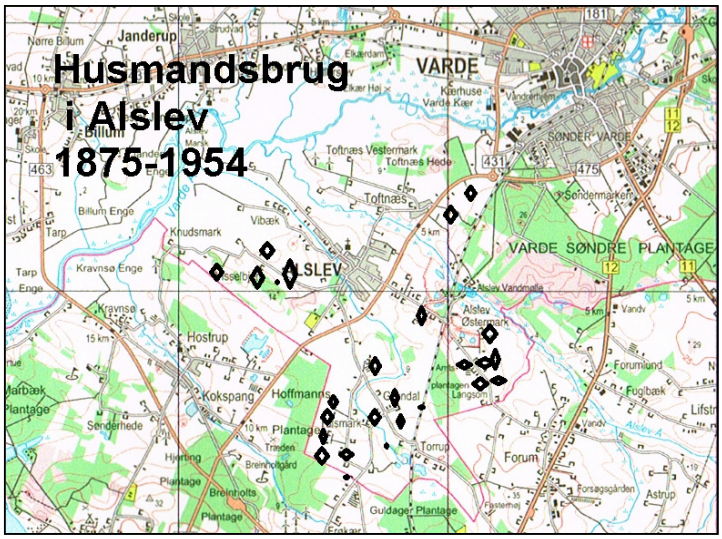

Byggeriet og etableringen af husmandssteder kan her i Alslev Sogn - lidt forenklet - siges, at være sket 5 steder.

1. I Toftnæs med 2 ejendomme langs Landevejen ind mod Varde.
2. Ved Visselbjerg med 4 ejendomme.
3. I Tulsmark med 5 ejendomme.
4. Ved Torrupvej med 6 ejendomme og så på
5. Østermarken med 2 på vestsiden af jernbanen og med 6 på østsiden.

(se note 1)

Jordlovgivningen fra 1919 – også kaldet Lensafløsningen – der skulle skaffe jord til tusindvis af nye husmandssteder, omfattede udover afsnit om de store herregårde også præstegårdsjorderne. I Alslev blev der bygget et jordrentebrug på en del af præstegårdsjorden i Kirkegade. Kendt som Johannes Pedersens ejendom Kirkegade 20.

I Vibæk området kom der kun et enkelt husmandssted, hvor gården Vibækvej 43 frasolgt sin østermark, og ejendommen på Vibækvej 13 kom til.

Det sidste byggeri af et statshusmandssted fandt sted på Østermarken i 1954. Det er der, hvor Bjarne Mortensen i dag har minkfarm Forumvej 101.

Afrunding

Så nu er vi ved vejs ende med etableringen af landbrugsejendomme og der kan gøres status.

På landsplan steg antallet af landbrugsejendomme fra 58.000 i 1688 til 210.000 i 1955 eller 350 %. I Alslev Sogn var de 37 gårde og 10 huse fra 1688 i 1955 blevet til 112 landbrugsejendomme eller 240 %.

For 50 år siden i 1966, hvor mejeriet blev nedlagt var der næppe folk herude der havde fantasi til at forestille sig, at antallet af landbrug over de næste 50 år ville falde så dramatisk som det er sket.

En floskel bruges ofte i tiden ”**Der skrives historie”** eller, **”det er et historisk øjeblik**” Mange gange er betegnelse ude af proportioner, men betegnelsen kan roligt bruges om udviklingen på landbrugsområdet.

Hvad der var gældende gennem 6.000 år er ændret på de sidste 60 år.

Antallet af gårde med en produktion, der kan ”brødføde” en familie, der blevet minimeret.

Hvad er der så blevet af landbrugsejendomme i Alslev i dag? Endnu står bygningerne, men strukturen er helt ændret.

Forud for 1956 forsvandt nogle af landbrugsejendomme, blandt andet Morten Blikkenslagers ejendom, hvis marker indgik ved etableringen af Amtsplantagen i 1920erne (tidligere kaldt Alslev Plantage) Samlet er der 9 landbrug, som er helt væk og ikke kan genfindes..

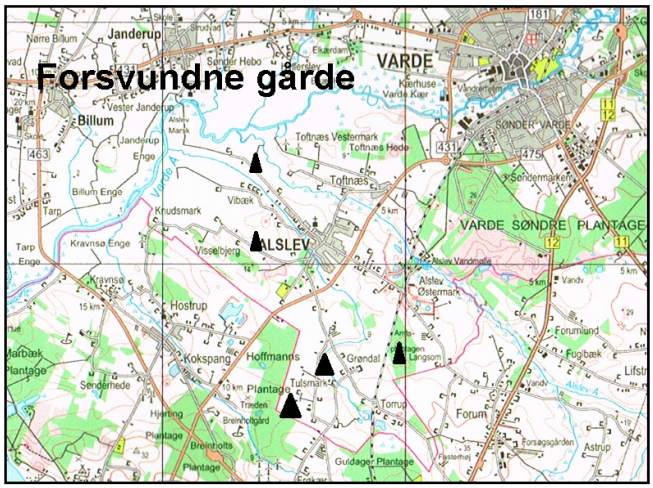

Som nævnt er ingen af de 112 ejendomme fra 1954 helt forsvunden (endnu), men der er her i år givet nedrivningstilladelse til en ejendom på Visselbjerg..

Etableringstidspunktet for de 112 ejendomme fordeler sig med 47 før år 1800, yderligere 29 kom til inden år 1900, og de sidste 36 blev etableret fra år 1900 til 1954.

Der er kun 17 gårde tilbage med aktiv landbrugsdrift. Ved 43 ejendomme er der stadig mere end 5 hektar og kan vel betegnes som fritidslandbrug, og 42 ejendomme har under 5 hektar. Det kan betegnes som nedlagte landbrug.

I dag er der mælkeproduktion på 7 driftsenheder mod tidligere 112 (1956). Før havde alle 112 landejendomme en svineproduktion stor eller lille. I dag er der kun konventionel svinedrift et sted.

Til gengæld har vi fået minkfarme. Nogle etableret på en af de gamle gårde, men 2 nye ejendomme med minkproduktion er kommet til. Der produceres hvert år rigtig mange minkskind i Alslev Sogn. Måske mere end 120.000 stk. Jeg har ikke kendskab til det nøjagtige tal.

Men det er en hel anden historie og fortælling, som arkivet tidligere har fortalt.

Alslev, november 2016.

Hans Ole Villadsen
Arkivleder.

Note 1: etablerede husmandssteder:

Toftnæs:	*Hjerting Landevej 139*
	Hjerting Landevej 145
Visselbjerg	*Knudsmarkvej 21*
	Visselbjergvej 20
	Visselbjergvej 25
	Visselbjergvej 28
Tulsmark	*Tulsmarkvej 20*
	Tulsmarkvej 22
	Tulsmarkvej 24
	Tulsmarkvej 28
	Tulsmarkvej 42
Torrupvej	*Torrupvej 29*
	Torrupvej 35
	Torrupvej 43
	Torrupvej 48
	Torrupvej49
	Torrupvej51
Forumvej	*Forumvej 70*
	Forumvej 80
	Forumvej 90
	Forumvej 93
	Forumvej 101
	Forumvej 109
	Forumvej 112
	Forumvej 113
Vibæk	*Vibækvej 13*

Note 2: forsvundne ejendomme:

Visselbjergvej – mellem nr. 8 og nr. 20
Kirkegade – mellem nr. 44 og nr. 62
Tulsmarkvej – bag nr. 42
Amtsplantagen – matr.nr. 5h Alslev
Violvej 3
Bredgade 9b
Bredgade 40
Duehuset i Vibæk.